

ETIČNI POMEN USTAVNE PRISEGE

Prof. Dr. Tine Hribar

Povzetek: Prispevek odpira prepotrebno razpravo o etičnem pomenu ustavne prisege in o etični podlagi slovenske ustave sploh. Problem z ustavno prisego je v tem, da kljub svoji etični vsebini in zakonodajni obliki v praksi deluje povsem formalistično. V zvezi s pomenom ustavne etike in ustavne prisege gre tudi za definicijo pojma vesti in za problem upoštevanja vesti. Z vidika ustave je ravnanje po svoji vesti več ko pravica. Je dolžnost. Ne le etična, ampak za tiste, ki prisežejo, tudi pravna dolžnost, tj. obveznost.

Ključne besede: ustavna etika, ustavna prisega, odgovornost, krivda, vest in odgovornost poslancev kot predstavnikov ljudstva,

V slovenski ustavi je prisega izrecno predpisana le za predsednika države. Po 104. členu Ustave Republike Slovenije predsednik republike pred nastopom funkcije izreče naslednjo prisego: »Prisegam, da bom spoštoval(a) ustavni red, da bom ravnal(a) po svoji vesti in z vsemi svojimi močmi deloval(a) za blaginjo Slovenije.« Čeprav je izrecno navedena le prisega predsednika države, pa jo pred nastopom svoje funkcije, recimo, funkcije predsednika vlade, izrekajo tudi drugi funkcionarji.

Prisego vsebuje ustavni člen, ki ima normativno, se pravi, pravno veljavo. Zapriseženi funkcionarji so po prisegi *pravno* dolžni slediti trem normam: 1. spoštovati morajo ustavni red, samo ustavo in iz nje izvirajoče zakone, 2. ravnati morajo po svoji vesti, ne pa, na primer, po kakih zunanjih navodilih in 3. z vsemi svojimi močmi morajo delovati za blaginjo Slovenije, drugače rečeno, ne smejo skrbeti predvsem za svojo lastno blaginjo ali blaginjo takšnega ali drugačnega sorodstva, še manj za blaginjo kake druge države.

To, da je prisega pravno normirana, pomeni, da je uzakonjena. Da mora tisti, ki jo krši, odgovarjati pred zakonom, tj. pred sodiščem. Je bil v dveh desetletjih slovenske države zaradi preloma prisege sploh kdo poklican pred sodišče?

Ob tem poseben problem predstavlja kajpada odnos med vestjo kot pravno normo in vestjo kot ontološko kategorijo in etično vrednoto.

Besedilo ustavne prisege ne nahajamo v preambuli, marveč, kot rečeno, med normativnimi členi ustave. Torej spada v območje pozitivnega, ne pa naravnega prava, tj. etike. Nima zgolj napotitvene teže, marveč ima zakonodajno veljavo. Vendar ne predstavlja element običajne regulative, marveč pomeni uzakonitev etičnega ustavnega izhodišča. Tako kot še veliko drugih ustavnih elementov, na primer členov o temeljnih človekovih pravicah. Problem z ustavno prisego pa je v tem, da kljub svoji etični vsebini in zakonodajni obliki v praksi deluje kot nekaj povsem formalističnega.

Tudi v *Komentarju Ustave Republike Slovenije* (uredil Lovro Šturm) iz leta 2002 je člen ustavne prisege razložen zgolj formalistično: »Iz dikcije določbe, da izreče Predsednik republike prisego pred nastopom funkcije, sledi, da je izrek prisege pogoj, da izvoljeni Predsednik republike lahko začne opravljati funkcijo.« Je zapisano; in nič drugega. Nobene vsebinske obrazložitve ni. Celo nobenega pravnega poduka ni, recimo, o tem, kaj pravno gledano pomeni na eni strani ravnati in po drugi strani ne ravnati po svoji vesti. Ob vsem tem tudi priseganje kot tako deluje formalistično, nekako prazno.

Opazoval sem ministre, kako prisegajo. Nekako nelagodno; mudilo se jim je, da prisego čim prej izrečejo in nato čim hitreje podpišejo svoje imenovanje. Da se jim ne bi zataknilo ali celo kaj zareklo, so prisego izrekli tako, da so jo prebrali. Vprašanje je, če se je bodo do konca vladanja sploh še kdaj spomnili. Še večje vprašanje je, če jih bo med vladanjem na prisego sploh kdo opozoril. Konkretno, opozoril na kaj? Ker je tu govor o vesti, na to, da morajo kljub vsem funkcijskim zavezam in obvezam delovati po svoji vesti, se pravi, v osnovi avtonomno. Sicer glede na različne interese in različna navodila, toda navsezadnje, v temelju ne glede na interese in heteronomna navodila.

In z vidika poslancev je le ravnanje po svoji vesti lahko etična podlaga ustavne določbe, da so »predstavniki vsega ljudstva in niso vezani na kakršnakoli navodila«. Drugače rečeno, če kdo poslancu zapove, da mora slediti kakemu navodilu, npr. strankarskemu, zapovedovalec krši ustavo; krši pa jo, če imperativ Drugega uboga, tudi poslanec, saj posledično ne deluje kot predstavnik vsega ljudstva, temveč kot zastopnik stranke. To, da je poslanec predstavnik vsega, ne pa le dela ljudstva, ni etična, pač pa socialna in prek ustave tudi pravna norma, toda ta norma ne bi mogla in ne more obveljati, če ne bi bila oprta na etično podlago, po kateri naj poslanec ravna po svoji vesti. Etično gledano kajpada ne samo poslanec, marveč, četudi v drugih okoliščinah, vsak človek.

Z vidika ustave je ravnanje po svoji vesti več ko pravica. Je dolžnost. Ne le etična, ampak za tiste, ki prisežejo, tudi pravna dolžnost, tj. obveznost. Pravica je z mojega, osebnega oz. individualnega vidika, dolžnost pa je z vidika drugih. Pogosto naletimo na sintagmo »pravice in dolžnosti«; toda v enem in istem odnosu pravica nikoli ni tudi dolžnost. Relacijsko gledano pravica in dolžnost nista eno in isto. Pravica vselej vsebuje možnost izbire, dolžnost pa ne. Če bi bilo cepljenje uzakonjeno kot dolžnost, kakor je bilo nekdanje služenje vojaškega roka za moške, potem bi bilo cepljenje pač dolžnost, ne pa pravica, po kateri bi se lahko odločili za ali proti cepljenju.

Očitno vsa ta razmerja povzročajo veliko težav, predvsem pa etičnih zastranitev. Spomnimo se, kakim silovitih pritiskom in hudim žalitvam, ki jih je še danes deležen, je bil podvržen poslanec Ciril Pucko, ko je ravnal po svoji vesti in ni glasoval po nareku svoje stranke, marveč kot predstavnik vsega ljudstva. Duhovno nasilje, če se omejim le nanj, niso izvajali le nad njim, ampak tudi nad njegovimi sorodniki, celo krajanji. Ker je sledil svojemu ugovoru vesti in kljub grožnjam ni popustil, ga imam za junaka slovenske parlamentarne demokracije. Seveda vselej lahko nastopi pomislek, da tudi on ni ravnal po svoji vesti. Da je podlegel določenemu interesu ali moralno čemu celo bolj spornemu. Sam sem prepričan v nasprotno. V to, da je ravnal, kakor je ravnal, sicer iz političnih razlogov, toda na trdni etični podlagi.

S tem pa premislekov in razprave še ni konec. Sklicujem se na svoje prepričanje. Kdo drug, ki je drugačnega mnenja, pa se bo skliceval na svoje. Torej sva oba na istem? Ne! Jaz verjamem v poslanca. Tisti, ki napada poslanca in ga razglašajo za moralno spornega, mu ne verjame. Razlika med nama je, da nujnost dokazovanja ni na moji strani, marveč na strani obtoževalca oz. žaljivca. Tisti, ki zmerja, je dolžan podati dokaze za upravičenost svojega početja. In to resne dokaze. Kajti že s tem, da je obtoženega spravil v položaj, da se mora braniti kot nedolžen, mu je povzročil veliko škode; zagotovo moralne, bržkone pa tudi marsikatero druge.

S temi navedbami ne zapiram, marveč šele odpiram prepotrebno razpravo o etičnem pomenu ustavne prisege, navsezadnje o etični podlagi slovenske ustave sploh. Pravzaprav sem potrebo po takšni razpravi šele nakazal.

Nekaj izhodišč za to razpravo. Najprej gre seveda za definicijo pojma vesti. Na začetku se lahko zaustavimo pri tako imenovanem empiričnem pojmu, kakršnega nahajamo npr. v zapisu pogovora z Bogdanom Knavsom, ki ga je pod naslovom *Etična pravila veljajo*

za vse – tudi za cesarja in papeža objavila Ranka Ivelja v *Dnevniku*, 2. feb. 2012. Pater je dejal: »Nič ni bolj strašnega, kot če se izneveriš sebi, svoji vesti. Kako naj kot duhovnik pridigam ljudem, če nisem tisto, kar govorim, če ne živim tistega, kar oznanjam?« In naprej: »Cerkev je moja mati, zaradi Cerkve sem, kar sem. Toda moral sem izliti svojo bolečino, storiti, kar mislim in kar upam, da je prav. Le tako lahko pogledam v oči sebi in ljudem.« Gre za obsodbo tajkunskih poslov na vrhu oz. pod vrhom katoliške cerkvene hierarhije; in za jasne zahteve, sporočene na Komisijo Pravičnost in mir, da morajo krivci svoje napake ne samo obžalovati, ampak tudi javno odstopiti, prevzeti nase moralno krivdo in pravno odgovornost.

Ni naključje, da je tako jasno spregovoril, sledeč glasu svoje vesti, prav duhovnik z dna cerkvene organizacije, iz območja neposrednih stikov z ljudmi: občestvenih, ne le občnih povezav z verniki. Teologi, vezani na kariero in cerkveni oblastniki, zavezani Instituciji, takšnih jasnih besed doslej niso bili zmožni izreči. Kakor da svoje vesti ne slišijo dobro. Če bi ji zares prisluhnili, se zaradi svojih zamolčanih besed ne bi mogli izogniti občutku grešnosti. Grešnosti, ki jo kot tako občutimo pod obnebjem greha, se pravi, krivde, uzrte v razmerju do Boga. Krivda kot krivda ni religiozni pojem, kakršen je pojem greha, temveč je etični pojem. Tudi to ni naključje, da duhovnik Knavs v zvezi z glasom vesti govori o etičnih pravilih, ne pa o religioznih zapovedih. O pravilih etike, ki kot taka veljajo za vse, za vsakogar od nas do državnih in cerkvenih oblastnikov. Tako vest kot krivda pripadata k načinu biti, izhajata iz biti vsakega človeka. Zato ju Martin Heidegger v svojem glavnem delu *Bit in čas* izpostavi kot eksistenciala, kot bitni in bistveni človeški določili.

Vest imamo vsi ljudje, ne glede na to, katetri religiji pripadamo in ne glede na to, ali sploh pripadamo kaki religiji: bodisi teistični bodisi ateistični, kakršna je budizem. Vest kot glas biti, ne šele Boga kot vrhovnega Bivajočega, mi narekuje: *Bodi to, kar si*. In če nisem to, kar, kar v svoji in po svoji biti sem, imam »slabo vest«, se čutim krivega. Nimam mirne vesti. Ne glede na to, ali verujem v kakega boga ali ne. Tisti, ki veruje v Boga, čuti isto, le da glas biti sliši kot glas Boga in da zato svojo krivdo dojema kot krivdo pred Bogom, torej kot greh.

Vest sovпада s človeškim načinom biti, pomeni glas biti in s tem človeškosti človeka. Določa, *kako* (človeško) biti in kot taka tvori človekov etos, skozi njega pa tudi etos človeštva kot takega in v celoti, tisto, čemur pravimo svetovni etos. Osnovni gradniki, elementi strukture svetovnega etosa so: človekovo dostojanstvo, svetost življenja, posvečenost mrtvih in zlato pravilo. Brez njih ni ne svetovnega etosa ne globalne etike kot njegove

konkretizacije in operacionalizacije. Zaradi takšnih ontoloških značilnosti vesti, ireduktibilnih, jemljemo vest vse prelahko.

Slišal sem poslanca, ki se je pridušal: Ne bom upošteval tega »napačnega zakona«, deloval bom po svoji vesti. Toda na ravni pravne države pravno napačnih zakonov ni; dokler s pravno utemeljenimi postopki ni odločeno drugače. Četudi imam zakon z etičnega vidika za napačnega, ga moram, dokler velja, brezpogojno upoštevati. Lahko se in po svoji vesti se tudi moram zavzeti za njegovo spremembo, a uveljaviti jo smem spet le po predpisani pravni proceduri: v skladu z veljavnim ustavnim oz. pravnim redom. Če mi ne uspe, »napačnega« (etično nesprejemljivega in/ali pravno škodljivega) zakona še zmerom ne smem prelomiti; pač pa moram v tem primeru odstopiti s svojega položaja; se, če bi ga moral uveljavljati na tem položaju, v imenu ugovora vesti odreči svoji funkciji.

Vest torej ne prinaša manjše, marveč večjo odgovornost. Tudi pred zakoni. Na primer: v vlogi predsednika države, najvišje ustavne funkcije, moram še posebej paziti, da s svojimi odločitvami v imenu svoje vesti, ustavno predpisane, ne bom degradiral pravnega reda; zlasti če je ta že tako in tako zaznamovan z degradacijami. Hkrati pa bi se, če je to v nasprotju z njegovo vestjo, moral javno in tudi na pravni ravni spodbijati sprejemanje neetičnih zakonov, se pravi, legaliziranje nelegitimnih pravnih vsebin. Se zavzemati za to, da pravna država ne bi bila samo pravna, ampak tudi etična država, recimo, v vlogi socialne države. Kar pa je naša država že tako in tako po svoji ustavi: po Ustavi Republike Slovenije.